

4.2022

διαΝΕΟσις

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΡΕΥΝΑΣ & ΑΝΑΛΥΣΗΣ

Τι Πιστεύουν οι Νέοι

Πάνος Κολιαστάσης,

Διδάκτωρ Πολιτικής Επιστήμης του Queen Mary University of London (QMUL)
και Μεταδιδακτορικός Ερευνητής στο Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης & Δημόσιας
Διοίκησης του Πανεπιστημίου Αθηνών

Απρίλιος 2022

Περίληψη

Τι πιστεύουν οι νέοι; Ποιες είναι οι αντιλήψεις τους για ζητήματα όπως η Ευρώπη, τα μνημόνια, η οικονομία, η πολιτική, το μεταναστευτικό, η πανδημία και οι συνέπειες του πολέμου; Σε τι διαφέρουν (αν διαφέρουν) από τις αντιλήψεις των μεγαλύτερων σε ηλικία; Η παρούσα μελέτη επιχειρεί να απαντήσει στα ερωτήματα αυτά, εξετάζοντας τα ευρήματα των ερευνών της διαΝΕΟσις «Τι Πιστεύουν οι Έλληνες». Η εξέταση των αντιλήψεων των νέων για την Ευρώπη, την οικονομία, την πολιτική, το μεταναστευτικό και τον πόλεμο βασίστηκε στις έρευνες που διενεργήθηκαν σε δύο κύματα, τον Φεβρουάριο και τον Μάρτιο του 2022 από τη Marc. Για το θέμα των μνημονίων αξιοποιήθηκαν τα ευρήματα από την αντίστοιχη έρευνα που διεξήχθη τον Δεκέμβριο 2019. Επίσης, για το θέμα της πανδημίας η ανάλυση βασίστηκε τόσο στα στοιχεία της έρευνας για την «Πανελλαδική Έρευνα Κοινής Γνώμης για την Πανδημία του Κορωνοϊού» που δημοσιεύτηκε τον Νοέμβριο 2021 από τη διαΝΕΟσις όσο και σε εκείνα των ερευνών του 2022. Σε όλες τις περιπτώσεις η μελέτη εστιάζει στα δημοσκοπικά ευρήματα που αφορούν στη νεότερη γενιά και ειδικότερα σε πολίτες από 17 έως 24 και από 25 έως 39 ετών, δεδομένης της ηλικιακής ομαδοποίησης που ακολουθήθηκε κατά την πραγματοποίηση των ερευνών.

Η εικόνα που αναδύεται για τις αντιλήψεις των νεότερων είναι σύνθετη κι εν μέρει αντιφατική. Από τη μία πλευρά, εμφανίζονται (σε επίπεδο γενικού προσανατολισμού) ευρωπαϊστές, πολιτικά μετριοπαθείς, οικονομικά και κοινωνικά φιλελεύθεροι. Από την άλλη, επιζητούν την εργασιακή ασφάλεια, επιθυμούν αυστηρότερη αντιμετώπιση του μεταναστευτικού, είναι επιφυλακτικοί έναντι της επιστήμης και των εμβολίων, αποφεύγουν την ενεργό συμμετοχή στα κοινά και δυσπιστούν έναντι του πολιτικού συστήματος. Επίσης ανησυχούν έντονα για τον πόλεμο επιρρίπτοντας μεγαλύτερη ευθύνη στη Ρωσία και υποστηρίζοντας ταυτόχρονα την επιτάχυνση της ευρωπαϊκής ενοποίησης στα ζητήματα άμυνας και εξωτερικής πολιτικής. Γενικότερα φαίνεται πως οι επιπτώσεις των αλληπάλληλων κρίσεων των τελευταίων 13 ετών -σε οικονομία, μετανάστευση, υγεία, εξωτερική πολιτική και τώρα πάλι οικονομία- έχουν επηρεάσει αρνητικά τις οικονομικές προσδοκίες εντείνοντας το έλλειμμα πολιτικής αντιπροσώπευσης των νεότερων. Υπό αυτή την έννοια, η ανασύσταση της σχέσης εμπιστοσύνης με το πολιτικό σύστημα αναδεικνύεται σε πρώτη προτεραιότητα για τις πολιτικές δυνάμεις.

Εισαγωγή

Το ζήτημα των νέων απασχολεί συχνά τη δημόσια συζήτηση στην Ελλάδα όπως και γενικότερα στον δυτικό κόσμο. Οι ανάγκες, οι επιθυμίες και τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν ιεραρχούνται στις πρώτες θέσεις της πολιτικής ατζέντας. Άλλωστε οι διαδοχικές κρίσεις των τελευταίων 13 ετών, έχουν επηρεάσει σημαντικά τις συνθήκες διαβίωσης. Στο πλαίσιο αυτό, αποκτά σημασία η εξέταση των αντιλήψεών τους. Με άλλα λόγια, τι πιστεύουν οι νέοι για την Ευρώπη, τα μνημόνια, την οικονομία, την πολιτική, το μεταναστευτικό, την πανδημία και τον πόλεμο; Ποιοι παράγοντες τις διαμορφώνουν; Πόσο διαφέρουν (αν διαφέρουν) οι αντιλήψεις τους από εκείνες των μεγαλύτερων σε ηλικία; Στα ερωτήματα αυτά επιχειρεί να απαντήσει η παρούσα μελέτη αναλύοντας κι ερμηνεύοντας τα ευρήματα των ερευνών της διαΝΕΟσις «Τι Πιστεύουν οι Έλληνες».

Η μελέτη εστιάζει στις απαντήσεις πολιτών από δύο ηλικιακές ομάδες, όπως αποτυπώνονται στις εν λόγω έρευνες: η πρώτη περιλαμβάνει πολίτες από 17 έως 24 ετών και η δεύτερη από 25 έως 39. Η ανάλυση που ακολουθεί χωρίζεται σε πέντε ενότητες. Η πρώτη αναφέρεται στη στάση των νέων έναντι της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ) και των μνημονίων. Η δεύτερη διερευνά τις οικονομικές τους αντιλήψεις. Η τρίτη εξετάζει τις απόψεις τους για την πολιτική διαδικασία και τον ιδεολογικό τους προσανατολισμό. Η τέταρτη περιγράφει και ερμηνεύει τις αντιλήψεις των νεότερων για τρεις μεγάλες κρίσεις: το μεταναστευτικό, την πανδημία και τον πόλεμο. Η τελευταία ενότητα συνοψίζει τα συμπεράσματα της μελέτης.

1. Ευρώπη & Μνημόνια

Οι νέοι στη μεγάλη τους πλειονότητα υποστηρίζουν τον ευρωπαϊκό προσανατολισμό της χώρας και κατ' επέκταση τη διαδικασία ευρωπαϊκής ενοποίησης. Το 67,7% των πολιτών από 17 έως 24 και το 57% από 25 έως 39, αποτιμούν θετικά τη συμμετοχή της Ελλάδας στην ΕΕ. Επίσης, περισσότεροι από τους μισούς εκτιμούν ότι η «ΕΕ αποτελεί πρόοδο και είναι αναγκαία η παραμονή της Ελλάδας σε αυτήν», έναντι της μειοψηφίας που πιστεύει ότι «έχει δομές και εκφράζει συμφέροντα που δεν εξυπηρετούν την Ελλάδα και η χώρα μας θα πρέπει να αποχωρήσει». Ακόμη, σύμφωνα με την έρευνα της διαΝΕΟσις τον Μάρτιο του 2022, ισχυρή είναι η υποστήριξη για την παραμονή στην Ευρωζώνη. Το 78,8% των νέων από 17 έως 24 και το 69,4% από 25 έως 39 εκτιμά ότι πρέπει η Ελλάδα να παραμείνει στο ευρώ.

Πίνακας 1: Οι νέοι που αποτιμούν θετικά τη συμμετοχή της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή Ένωση

	17-24 ετών	25-39 ετών
Απρίλιος 2015	65,6%	64,3%
Νοέμβριος 2015	50,3%	57,7%
Δεκέμβριος 2016	51,9%	49,1%
Ιανουάριος 2018	57,1%	64,2%
Φεβρουάριος 2022	67,7%	57%

Πηγή: Διαχρονικές έρευνες διαΝΕΟσις.

Πίνακας 2: Οι νέοι που επιθυμούν να παραμείνει η Ελλάδα στο ευρώ

	17-24 ετών	25-39 ετών
Απρίλιος 2015	73,4%	67,1%
Νοέμβριος 2015	59,1%	55,4%
Δεκέμβριος 2016	64,9%	55,8%
Ιανουάριος 2018	63%	52,1%
Φεβρουάριος 2022	78,8%	69,4%

Πηγή: Διαχρονικές έρευνες διαΝΕΟσις.

Ταυτόχρονα, όσοι νέοι υποστηρίζουν την παραμονή στο ευρώ απορρίπτοντας την επιστροφή στη δραχμή έχουν αυξηθεί σημαντικά συγκριτικά με την αντίστοιχη έρευνα του Ιανουαρίου 2018. Ειδικότερα, τόσο στην κατηγορία 17-24 όσο και σε εκείνη από 25 έως 39 έχει καταγραφεί ενίσχυση 16 και 17 μονάδων αντίστοιχα. Η διεύρυνση της υποστήριξης οφείλεται σε αρκετούς παράγοντες. Ένας εξ αυτών, βάσει της διεθνούς βιβλιογραφίας,¹ σχετίζεται με τη συναίνεση των πολιτικών ελίτ στον ευρωπαϊκό προσανατολισμό της χώρας. Ένας άλλος συνδέεται με την εκτίμηση των πολιτών για το πιθανό οικονομικό κόστος ή όφελος που θα προκύψει για τους ίδιους και τη χώρα τους από τη συμμετοχή στη διαδικασία ευρωπαϊκής ενοποίησης. Κάτι το οποίο προσδιορίζεται στη βάση τριών κριτηρίων:

- των αντικειμενικών οικονομικών δεικτών (objective economic indicators) του ΑΕΠ, της ανεργίας και του πληθωρισμού,
- της υποκειμενικής αξιολόγησης (subjective evaluation) των πολιτών για την κατάσταση της οικονομίας τόσο σε εθνικό όσο και σε ατομικό επίπεδο και
- των οικονομικών συνεπειών που απορρέουν από τις πολιτικές που συνεπάγεται η ευρωπαϊκή ενοποίηση (π.χ. μνημόνια, Ταμείο Ανάκαμψης κλπ.).

Από αυτή τη θεωρητική σκοπιά, η ενίσχυση του ευρωπαϊσμού φαίνεται κατ' αρχάς πως οφείλεται στη συναίνεση των βασικών πολιτικών δυνάμεων. Η οριστικοποίηση κατ' ουσίαν της παραμονής στην Ευρωζώνη τον Αύγουστο του 2015 μέσω της ευρύτατης κοινοβουλευτικής στήριξης που έλαβε το τρίτο μνημόνιο έπαιξε ρόλο. Επίσης εξίσου σημαντικός παράγοντας υπήρξε η βελτίωση της οικονομίας σε σύγκριση τουλάχιστον με τη δεκαετία της βαθιάς ύφεσης. Η επιστροφή σε θετικούς ρυθμούς ανάπτυξης και η σταδιακή υποχώρηση της ανεργίας -παρά τις σοβαρές αναταράξεις λόγω πανδημίας και πολέμου- συνέβαλαν πιθανώς στη θετικότερη αντιμετώπιση της ΕΕ από τους νεότερους.

Παράλληλα, η ολοκλήρωση των προγραμμάτων προσαρμογής σε συνδυασμό με την εν μέρει διαφορετική επενδυτική και μεταρρυθμιστική λογική που διέπει το ευρωπαϊκό Ταμείο Ανάκαμψης, έχει πιθανώς διευκολύνει τη σταδιακή ανασύσταση μιας σχέσης εμπιστοσύνης ανάμεσα στη νεότερη γενιά και την ΕΕ, συγκριτικά τουλάχιστον με τα χρόνια των μνημονίων. Είναι ενδεικτικό άλλωστε ότι στο δημοψήφισμα του 2015 οι νεότεροι υποστήριξαν την επιλογή του «Όχι» σε πολύ υψηλότερα ποσοστά συγκριτικά

¹ Gabel, M. 1998. *Interests and integration: market liberalization, public opinion, and European Union*. Ann Arbor: University of Michigan Press, Hooghe, L., and G. Marks. 2005. Calculation, Community and cues: public opinion on European integration. *European Union Politics* 6, no. 4: 419–43, McLaren, L.M. 2006. *Identity, interests and attitudes to European integration*. Basingstoke: Palgrave.

με τους μεγαλύτερους. Σύμφωνα με δημοσκόπηση της Metron Analysis² που διεξήχθη την ημέρα του δημοψηφίσματος της 5^{ης} Ιουλίου, υπέρ του «Όχι» είχε ταχθεί το 78% των πολιτών από 18 έως 34, έναντι του 62% όσων ήταν από 35 έως 54 και του 48% στους άνω των 55.

Δεδομένης πάντως της επίδρασης των μνημονίων στις αντιλήψεις των πολιτών, έχει σημασία η αξιολόγησή τους λαμβάνοντας υπόψη την απόσταση του χρόνου. Η στάση των νέων, όπως αποτυπώνεται στην έρευνα της διαNEOσις για το θέμα (Δεκέμβριος 2019), είναι μάλλον αμφίσημη. Από τη μία πλευρά, η μεγάλη πλειονότητα επιδεικνύει ρεαλισμό. Το 65,4% των πολιτών ηλικίας 17-24 ετών και το 52,2% από 25 έως 39, εκτιμούν ότι «τα μνημόνια που υπέγραψε η χώρα μας ήταν 'αναγκαίο' κακό λόγω της δυσμενούς οικονομικής της κατάστασης». Επίσης το 78,6% και το 87,1% αντίστοιχα αναγνωρίζουν, όπως άλλωστε και οι περισσότεροι πολίτες ανεξαρτήτως ηλικίας, ότι «με τα μνημόνια υποχρεωθήκαμε να κάνουμε μεταρρυθμίσεις που δεν θα κάναμε ποτέ από μόνοι μας».

Ωστόσο, την ίδια στιγμή, αξιολογούν αρνητικά την αποτελεσματικότητά τους. Ειδικότερα:

- Το 74,7% των νέων 17-24 και το 79,2% από 25 έως 39, εκτιμούν, σε ευθυγράμμιση με τους μεγαλύτερους, ότι τα μνημόνια «δεν είχαν τελικά σημαντικά θετικά αποτελέσματα στην απόδοση της ελληνικής οικονομίας».
- Σχεδόν 8 στους 10 κρίνουν πως «έκαναν τελικά περισσότερο κακό παρά καλό στην ανάπτυξη της χώρας».
- Συναφώς οι νέοι εμφανίζονται διχασμένοι αναφορικά με τη συμβολή τους στην αποτροπή της άτακτης χρεοκοπίας και του Grexit. Το 46,8% στην ομάδα από 17 έως 24 και το 51,3% στην ομάδα 25-39, διαφωνούν με την άποψη ότι «βοήθησαν τη χώρα να αποφύγει την πτώχευση και την έξοδο από την ΕΕ», έναντι του 48,6% και του 46,9% αντίστοιχα που συμφωνεί. Αντίθετα, η πλειονότητα (άνω του 55%) στις μεγαλύτερες ηλικίες αναγνωρίζει τη συμβολή των μνημονίων στην οικονομική επιβίωση της χώρας εντός ευρώ.
- Διχασμένοι είναι επίσης αναφορικά με την ύπαρξη εναλλακτικής λύσης για την αντιμετώπιση της κρίσης. Από τη μία πλευρά, στην ομάδα 17-24 οι περισσότεροι (57,8%) διαφωνούν με την άποψη ότι «μπορούσαμε μόνοι μας -χωρίς μνημόνια- και με τις δικές μας δυνάμεις να ξεπεράσουμε την κρίση της χώρας», έναντι του 42,3% που συμφωνεί.

² Metron Analysis 2015. Πανελλαδική Έρευνα την ημέρα του Δημοψηφίσματος: Κοινωνικο-δημογραφική ανάλυση, 05 Ιουλίου 2015.

Από την άλλη, οι περισσότεροι μεταξύ 25 και 39 ετών (57%) πιστεύουν ότι «μπορούσαμε μόνοι μας» συντονιζόμενοι έτσι με την άποψη των μεγαλύτερων σε ηλικία.

- Με βάση τα παραπάνω πάντως, δεν αποτελεί έκπληξη ότι η πλειονότητα των πολιτών ανεξαρτήτως ηλικίας, άνω του 70%, συμμερίζεται την άποψη ότι «τα μνημόνια ήταν εφεύρημα των Ευρωπαίων για να εκμεταλλευτούν τη χώρα μας».

Πίνακας 2α: Πολίτες που συμφωνούν με τις παρακάτω απόψεις

	17-24	25-39	40-54	55-64	65+
Η Ελλάδα δεν έχει βγει από τα μνημόνια	88,9%	85%	78,1%	73,5%	67,4%
Τα μνημόνια που υπέγραψε η χώρα μας ήταν «αναγκαίο» κακό λόγω της δυσμενούς οικονομικής της κατάστασης	65,4%	52,2%	57,8%	56,8%	56,6%
Με τα μνημόνια υποχρεωθήκαμε να κάνουμε μεταρρυθμίσεις που δεν θα κάναμε ποτέ από μόνοι μας	78,6%	87,1%	85%	85%	79,8%
Τα μνημόνια τελικά δεν είχαν θετικά σημαντικά αποτελέσματα στην απόδοση της ελληνικής οικονομίας	74,7%	79,2%	65%	64,3%	60%
Τα μνημόνια έκαναν τελικά περισσότερο κακό παρά καλό στην ανάπτυξη της χώρας	79,5%	78,5%	74,2%	74,4%	68,9%
Τα μνημόνια βοήθησαν τη χώρα να αποφύγει την πτώχευση και την έξοδο από την ΕΕ	48,6%	46,9%	57,8%	58,4%	62,8%
Μπορούσαμε μόνοι μας -χωρίς μνημόνια- και με τις δικές μας δυνάμεις να ξεπεράσουμε την κρίση της χώρας	42,3%	57%	52,3%	52,1%	53,1%
Τα μνημόνια ήταν εφεύρημα των Ευρωπαίων για να εκμεταλλευτούν τη χώρα μας	71,9%	74,1%	72,7%	70%	68,9%

Πηγή: Διαχρονικές έρευνες διαΝΕΟσις.

Πιθανότατα η στάση των νεότερων εξηγείται από την ένταση των συνεπειών της κρίσης και της λιτότητας. Στις συνθήκες αυτές, η προσωπική οικονομική κατάσταση κάθε πολίτη επηρεάζει, μεταξύ άλλων, την πρόσληψη της πολιτικής πραγματικότητας. Ταυτόχρονα όμως φαίνεται πως παρά την τελική έκβαση της κρίσης 2009-2019, ο βαθμός εθνικής αυτογνωσίας και αυτοσυνειδησίας δεν έχει μεταβληθεί ουσιωδώς συγκριτικά με το παρελθόν. Η πλειονότητα των νέων (όπως και της κοινωνίας συνολικά), αν και παραμένει φιλοευρωπαϊκή σε επίπεδο γενικού προσανατολισμού, διατηρεί κάτω από την επιφάνεια προβληματισμούς ευρωσκεπτικιστικής κατεύθυνσης. Από την οπτική αυτή, το γεγονός ότι η πανδημία δεν συνδυάστηκε με μια νέα παρατεταμένη οικονομική κρίση έχει –μέχρι στιγμής τουλάχιστον– αποτρέψει την ανάδυση στο προσκήνιο ανάλογων φαινομένων. Επίσης μένει να φανεί εάν το Ταμείο Ανάκαμψης με την επενδυτική και ταυτόχρονα μεταρρυθμιστική λογική που το διέπει θα

συμβάλει καθοριστικά στην επίτευξη διατηρήσιμης ανάπτυξης. Πολύ περισσότερο δε, όταν οι γεωπολιτικές και οικονομικές επιπτώσεις του ρωσο-ουκρανικού πολέμου θέτουν την Ελλάδα και την Ευρώπη μπροστά σε νέου τύπου προκλήσεις, όπως η κρίση του πληθωρισμού και η γενικευμένη αβεβαιότητα.

2α. Οικονομία

Αναφορικά με τις οικονομικές αντιλήψεις των νέων, φαίνεται πως παρά τη βελτίωση της οικονομίας (συγκριτικά με την περασμένη δεκαετία), οι προσδοκίες δεν έχουν μεταβληθεί σημαντικά. Βάσει της έρευνας της διαΝΕΟσις για το 2022, περισσότεροι από τους μισούς, τόσο στην ομάδα 17-24 όσο και σε εκείνη των 25-39, εκτιμούν ότι η οικονομική κατάσταση της χώρας αποτελεί τη «μεγαλύτερη απειλή για το μέλλον των Ελλήνων», σε αντίθεση με τους μεγαλύτερους που δίνουν έμφαση στο δημογραφικό. Η απόκλιση στις προτεραιότητες με κριτήριο την ηλικία δείχνει αν μη τι άλλο ότι οι «πληγές» που άνοιξε η οικονομική κρίση στους νεότερους ήταν συγκριτικά βαθύτερες. Το 2021 άλλωστε η ανεργία στις ηλικίες 15-29, αν και μειούμενη, βρισκόταν, βάσει της ΕΛΣΤΑΤ, κοντά στο 30% (28,4%).³ Οι οικονομικές επιπτώσεις από τον κορωνοϊό σε συνδυασμό με τον υψηλό πληθωρισμό λόγω του πολέμου επηρεάζουν επίσης αρνητικά το οικονομικό περιβάλλον.

Πίνακας 3: Κατά τη γνώμη σας ποιες από τις παρακάτω είναι οι δύο μεγαλύτερες απειλές για το μέλλον των Ελλήνων;
(Συνολικές απειλές)

	17-24	25-39	40-54	55-64	65+
Δημογραφικό/μείωση πληθυσμού	20,4%	29,9%	45,7%	58%	56,6%
Σχέσεις με Τουρκία	41,6%	48,1%	31,2%	31,3%	45,5%
Τρομοκρατία	16,5%	8,2%	5,45%	6,5%	8,5%
Κλιματική αλλαγή	19,2%	10,1%	15%	19,7%	21,7%
Οικονομική κατάσταση της χώρας	55,9%	57%	42,6%	29,2%	19,1%
Ασθένειες-πανδημίες	8,1%	7,6%	7%	4,1%	5,4%
Μετανάστευση	23,1%	25,9%	30,8%	23,7%	18,5%
Τεχνολογικές εξελίξεις	6%	2,7%	1,8%	0,5%	0,8%
Παγκοσμιοποίηση	4,5%	5,2%	7,6%	10%	6,7%
ΔΞ/ΔΑ	0,6%	0,6%	0,7%	0,9%	1,2%

Πηγή: Διαχρονικές έρευνες διαΝΕΟσις.

³ Ελληνική Στατιστική Αρχή. 2022. Η Ελληνική Οικονομία, 24 Μαρτίου. Διαθέσιμο στο: https://www.statistics.gr/documents/20181/17775450/greek_economy_24-03-2022.pdf/1cec33c0-9340-2164-e06b-668ee34759ee?t=1648118883742

Όταν μάλιστα τα ερωτήματα αφορούν συγκεκριμένα στα προβλήματα των νέων, το ζήτημα της οικονομίας αναδεικνύεται με ένταση. Η συντριπτική πλειονότητα προσδιορίζει ως σημαντικότερες προκλήσεις την ανεργία, την έλλειψη ευκαιριών, τις χαμηλές αποδοχές και το αβέβαιο επαγγελματικό και ασφαλιστικό μέλλον. Για τον λόγο αυτό άλλωστε περίπου 7 στους 10 δηλώνουν πως «θα μετανάστευαν στο εξωτερικό εάν έβρισκαν δουλειά με καλύτερες αποδοχές και καλύτερες συνθήκες» (διαΝΕΟσις, Φεβρουάριος 2022). Είναι προφανές ότι η κρίση που προηγήθηκε (2009-2019) σε συνδυασμό με τις οικονομικές επιπτώσεις όσων ακολούθησαν από τις αρχές του 2020 και μετά, έχουν συμβάλει στη δημιουργία ενός δυσμενούς κλίματος που δεν έχει αντισταθμιστεί από τα σημάδια οικονομικής ανάκαμψης.

Πίνακας 4: Ποια είναι κατά τη γνώμη σας τα σημαντικότερα προβλήματα που αντιμετωπίζουν σήμερα οι νέοι στην Ελλάδα;
(Εως 3 απαντήσεις)

	17-24	25-39	40-54	55-64	65+
Ανεργία	47,4%	59,8%	69,2%	71%	74,4%
Χαμηλές αποδοχές	35,9%	48,2%	44,3%	50,4%	44,3%
Έλλειψη ευκαιριών	38,9%	25,7%	23,6%	18,2%	14,6%
Αβέβαιο επαγγελματικό και ασφαλιστικό μέλλον	41,1%	46%	45%	40,5%	40,3%
Αδυναμία ανεξαρτησίας/αυτονομίας	13,2%	20,1%	12,5%	9,4%	6%
Αδυναμία δημιουργίας οικογένειας	8,4%	12,2%	14,6%	20,3%	22,2%
Μοναξιά	6%	8,2%	5,2%	4,2%	6,5%
Κακή ψυχική υγεία	38,9%	25%	12,8%	10,7%	8,9%
Κακή σωματική υγεία	5,1%	3,4%	1,2%	1,4%	0,3%
Έλλειψη αξιοκρατίας/ δικαιοσύνης	9,5%	12,5%	16,6%	11%	10,7%
Περιορισμός ελευθεριών/δικαιωμάτων	7,2%	5,2%	4%	1%	2,4%
Φυλετικές και άλλες διακρίσεις	9%	4%	2,6%	0%	0,4%
Ανεπαρκές εκπαιδευτικό σύστημα	34,5%	20,7%	24,1%	15,4%	11,3%
Άλλο	0%	0%	0,6%	3,8%	3,7%
ΔΞ/ΔΑ	0,6%	0,3%	0,9%	0%	0,8%

Πηγή: Διαχρονικές έρευνες διαΝΕΟσις.

Μοιραία οι νεότεροι προσδοκούν από την Πολιτεία να εστιάσει την προσοχή της στη βελτίωση των οικονομικών συνθηκών. Στο ερώτημα της διαΝΕΟσις (Φεβρουάριος 2022), «τι θα θέλατε να κάνει το κράτος για εσάς;», αθροιστικά περισσότεροι από τους μισούς προτάσσουν τη δημιουργία οικονομικών κινήτρων, επαγγελματικών ευκαιριών και τη χορήγηση κοινωνικών παροχών παρά την ενίσχυση της αξιοκρατίας ή την αναμόρφωση της παιδείας. Επίσης αξίζει να σημειωθεί ότι μεταξύ αυτών που εστιάζουν στην οικονομία, η πλειονότητα προτιμά περισσότερες και καλύτερα αμειβόμενες θέσεις εργασίας (35,7%) παρά τη χορήγηση πάσης φύσεως επιδομάτων (6,3%).

**Πίνακας 5: Τι θα θέλατε να κάνει το κράτος για εσάς;
(Απευθύνθηκε μόνο σε ηλικίες 17-34 – αυθόρμητες απαντήσεις)**

	Σύνολο
Αξιοκρατία - Να είναι δίκαιο - Ίσα δικαιώματα	11,2%
Ασφαλιστικό – Συνταξιοδοτικό	1,2%
Αύξηση μισθών/οικονομική ασφάλεια	12,3%
Δουλειά/αύξηση θέσεων εργασίας/ευκαιρίες/κίνητρο	23,4%
Καλύτερη παιδεία	12,3%
Μείωση φόρων	4,1%
Υγεία	5,5%
Δικαιοσύνη - εφαρμογή νόμων	3,7%
Επιδόματα/παροχές/χρήματα	6,3%
Οικονομία/καλύτερη διαχείριση πόρων & χρημάτων	2,3%
Κόστος διαβίωσης/Τιμές	3,7%
Να ενδιαφερθεί για το μέλλον μου/να είναι πιο κοντά μου/να με υπολογίζει/να με βοηθήσει	8,1%
Ελευθερία (περιορισμοί λόγω πανδημίας)	2,1%
Μεταναστευτικό	1,2%
Να εξασφαλίσει ευημερία - ασφάλεια - ποιότητα ζωής	13,1%
Άλλο	6,3%
Δεν ελπίζω σε τίποτα	4,4%
ΔΑ	9%

Πηγή: Τι Πιστεύουν οι Έλληνες, διαNEOοις, 2022.

Στο πλαίσιο αυτό έχουν σημασία οι αντιλήψεις των νέων για τις πολιτικές που είναι αναγκαίες για την επιτάχυνση της οικονομικής ανάπτυξης. Η πλειονότητα, σε αντίθεση με τους μεγαλύτερους σε ηλικία, δείχνει να στρέφεται σε φιλελεύθερες κατευθύνσεις. Το 56,2% των πολιτών από 17 έως 24 και το 57,6% από 25 έως 39, πιστεύουν πως «το κράτος επεμβαίνει υπερβολικά και δεν επιτρέπει στον ιδιωτικό τομέα της οικονομίας να δημιουργήσει πλούτο και θέσεις εργασίας». Αντίθετα, η πλειοψηφία των πολιτών άνω των 55 ετών επιζητά «περισσότερο κράτος» εκτιμώντας πως «δεν επεμβαίνει αρκετά και επιτρέπει στον ιδιωτικό τομέα να δρα ασύδοτος».

Ο φιλελεύθερος προσανατολισμός των νεότερων αποτυπώνεται και στο ζήτημα της φορολογίας. Πάνω από 6 στους 10 υποστηρίζουν ότι πρέπει «να είναι χαμηλή έστω και αν υπάρχει λιγότερη κρατική μέριμνα». Ταυτόχρονα, στη μεγάλη τους πλειοψηφία, συμμερίζονται την άποψη ότι η αποκλιμάκωση της φορολογίας και ο περιορισμός της γραφειοκρατίας αποτελούν τις σημαντικότερες προϋποθέσεις για την τόνωση της ανάπτυξης. Συναφώς, οι περισσότεροι (άνω του 70%) έχουν θετική άποψη για την έννοια της ανταγωνιστικότητας.

Πίνακας 6: Με ποια από τις δύο απόψεις συμφωνείτε περισσότερο;

	17-24	25-39	40-54	55-64	65+
Το κράτος επεμβαίνει υπερβολικά και δεν επιτρέπει στον ιδιωτικό τομέα της οικονομίας να δημιουργήσει πλούτο και θέσεις εργασίας	56,2%	57,6%	45,5%	36,6%	35,3%
Το κράτος δεν επεμβαίνει αρκετά και επιτρέπει στον ιδιωτικό τομέα να δρα ασύδοτος (ανεξέλεγκτα)	35,4%	40,1%	45,7%	52,6%	49%
ΔΞ/ΔΑ	8,3%	2,3%	8,9%	10,9%	15,7%

Πηγή: Τι Πιστεύουν οι Έλληνες, διαNEOοις, 2022.

Πίνακας 7: Με ποια από τις παρακάτω απόψεις συμφωνείτε περισσότερο;

	17-24	25-39	40-54	55-64	65+
Πρέπει να υπάρχει υψηλή φορολογία και ισχυρό κράτος πρόνοιας για όλους	27,9%	28,6%	33,1%	33,4%	32,5%
Πρέπει η φορολογία να είναι χαμηλή έστω και αν υπάρχει λιγότερη κρατική μέριμνα	61%	67,3%	52,2%	47%	47,3%
ΔΞ/ΔΑ	11,1%	4,1%	14,7%	19,5%	20,2%

Πηγή: Τι Πιστεύουν οι Έλληνες, διαNEOοις, 2022.

**Πίνακας 8: Ποια από τα παρακάτω θεωρείτε σημαντικότερα για την οικονομική ανάπτυξη της χώρας;
(Εως 2 απαντήσεις)**

	17-24	25-39
Μείωση φόρων	39,6%	53,5%
Μείωση ασφαλιστικών εισφορών	11,1%	21,8%
Ταχύτερη απονομή δικαιοσύνης	27,8%	21,6%
Μείωση γραφειοκρατίας	34,8%	22,8%
Εργασιακή ειρήνη, περιορισμός απεργιών, στάσεων εργασίας κλπ.	10,4%	4,5%
Διασφάλιση εργασιακών δικαιωμάτων	27%	20,5%
Διαφάνεια στη λειτουργία του δημοσίου και των θεσμών	14,6%	20,7%
Κίνητρα σε επιχειρήσεις για επενδύσεις & καινοτομία	14,6%	17,3%
Αύξηση δημοσίων δαπανών	4,2%	3,4%
Περισσότερη χρηματοδότηση από τις τράπεζες/από ευρωπαϊκά προγράμματα	9,7%	6,6%
ΔΑ	0%	0,3%

Πηγή: Τι Πιστεύουν οι Έλληνες, διαNEOοις, 2022.

Ωστόσο, όταν καλούνται να τοποθετηθούν πιο συγκεκριμένα σε ζητήματα που αφορούν στις ατομικές επαγγελματικές τους επιδιώξεις, η προτίμησή τους σε φιλελεύθερες λύσεις είναι λιγότερο σαφής. Οι περισσότεροι δίνουν προτεραιότητα στην εργασιακή ασφάλεια. Το 50,7% όσων είναι από 17 έως 24 και το 50,3% από 25 έως 39 ετών, δηλώνουν πως θα προτιμούσαν «μια δουλειά που προσφέρει μέτριο μισθό, μικρές προοπτικές εξέλιξης αλλά σταθερότητα»,

έναντι του 47,9% και του 46,3% αντίστοιχα που θα προτιμούσαν «μια δουλειά που προσφέρει μεγάλες αποδοχές και υψηλές προοπτικές εξέλιξης χωρίς όμως εργασιακή ασφάλεια», προτίμηση που είναι επίσης πλειοψηφική τόσο στους φοιτητές (52,8%) όσο και τους ανέργους (64,3%). Ακόμη (αθροιστικά) οι περισσότεροι (άνω του 50%), αν είχαν δυνατότητα να επιλέξουν δουλειά, θα προτιμούσαν μια θέση μισθωτής απασχόλησης στον δημόσιο ή τον ιδιωτικό τομέα παρά να ασχοληθούν με τις επιχειρήσεις ή κάποιο ελεύθερο επάγγελμα. Ευθυγραμμίζονται έτσι με την επικρατούσα άποψη και στις μεγαλύτερες ηλικίες. Είναι μάλιστα αξιοσημείωτο ότι συγκριτικά με προηγούμενες έρευνες της διαNEOσις, οι νέοι που θα προτιμούσαν μια θέση στο Δημόσιο έχουν αυξηθεί σημαντικά. Στην ομάδα από 17 έως 24 το σχετικό ποσοστό από 15,2% τον Δεκέμβριο του 2016 έφτασε στο 26,1% το 2019 και το 29,1% σήμερα. Αντιστοίχως, στην ομάδα 25-39, το ποσοστό από 21,4% τον Δεκέμβριο του 2016 έφτασε το 31,8% το 2019 και το 38,8% το 2022.

Πίνακας 9: Εσείς προσωπικά, στην υποθετική περίπτωση που θα μπορούσατε να επιλέξετε ανάμεσα στις παρακάτω δύο δουλειές, ποια θα επιλέγατε;

	17-24	25-39	40-54	55-64	65+
Μια δουλειά που προσφέρει μέτριο μισθό, μικρές προοπτικές εξέλιξης αλλά με σταθερότητα	50,7%	50,3%	59,3%	57,4%	69,9%
Μια δουλειά που προσφέρει μεγάλες αποδοχές, υψηλές προοπτικές εξέλιξης χωρίς εργασιακή ασφάλεια	47,9%	46,3%	36,6%	38,2%	26,4%
ΔΞ/ΔΑ	1,4%	3,4%	4,1%	4,4%	3,7%

Πηγή: Τι Πιστεύουν οι Έλληνες, διαNEOσις, 2022.

Πίνακας 10: Εάν θεωρητικά μπορούσατε να επιλέξετε μία εργασία, τι από τα παρακάτω θα επιλέγατε;

(Σε παρένθεση αναφέρονται τα ποσοστά από την έρευνα του Δεκεμβρίου 2019)

	17-24	25-39	40-54	55-64	65+
Μισθωτή εργασία στον δημόσιο τομέα	29,1% (26,1%)	38,8% (31,8%)	37,6% (34,7%)	33,5% (37,2%)	38,1% (38,4%)
Μισθωτή εργασία στον ιδιωτικό τομέα	18,8% (30,4%)	20,7% (24,6%)	15,6% (25,6%)	18,1% (19%)	24,9% (25,3%)
Ελεύθερο επάγγελμα/αυτοαπασχολούμενος	27,1% (21,7%)	25,8% (27,1%)	31,6% (26,2%)	35,2% (31,4%)	25,3% (26,6%)
Επιχειρηματίας	21,5% (20,9%)	12,7% (16,2%)	12,9% (11,6%)	8,7% (9,9%)	9% (6,7%)
ΔΞ/ΔΑ	3,5% (0,9%)	2,1% (0,4%)	2,3% (1,8%)	4,6% (2,5%)	2,7% (3%)

Πηγή: Τι Πιστεύουν οι Έλληνες, διαNEOσις, 2022.

Η προφανής απόκλιση ανάμεσα στον γενικό προσανατολισμό και τις ατομικές επιλογές αποτελεί ένδειξη ενός μάλλον ρηχού οικονομικού φιλελευθερισμού που χαρακτηρίζει την πλειοψηφία των πολιτών ανεξαρτήτως

ηλικίας. Στοιχείο βεβαίως που δεν είναι καινοφανές, δεδομένου ότι ο φιλελευθερισμός έχει παραδοσιακά αδύναμες ρίζες στην ελληνική κοινωνία.⁴ Πιθανότατα για τους περισσότερους νέους, η αξία της εργασιακής ασφάλειας ζυγίζει περισσότερο από το ρίσκο της προσπάθειας σε ένα περιβάλλον υψηλού ανταγωνισμού. Ενδεχομένως οι συνθήκες έντονης οικονομικής αβεβαιότητας και ανασφάλειας της περασμένης δεκαετίας σε συνδυασμό με τις οικονομικές επιπτώσεις της πανδημίας και του πολέμου, τις οποίες βίωσαν και βιώνουν έντονα οι νεότεροι, να έχουν συμβάλει καθοριστικά στην εικόνα αυτή. Ωστόσο, ο προσανατολισμός προς την εργασιακή σταθερότητα με έμφαση στο κράτος ή γύρω από αυτό, αποτελεί μάλλον διαχρονικό χαρακτηριστικό της χώρας και της δομής του παραγωγικού της μοντέλου.

⁴ Βλ. ενδεικτικά: Χατζηβασιλείου, Ε. 2010. *Ελληνικός φιλελευθερισμός. Το ριζοσπαστικό ρεύμα, 1932-1979*, Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη, Καζάκος, Π. 2003. «Ο φιλελευθερισμός στις ιδεολογικές αναζητήσεις της σημερινής Ελλάδας», στο ίδιο *Πολιτική και Ιδεολογία απέναντι σε παλαιά και νέα προβλήματα*, σελ. 11-42, Αθήνα: Ι. Σιδέρης.

2β. Πολιτική & Ιδεολογία

Αναφορικά με την ιδεολογική τοποθέτηση των νεότερων, στην πλειονότητα τους φαίνεται πως ανήκουν στον ευρύτερο «μεσαίο χώρο». Αθροιστικά περίπου το 45% αυτο-τοποθετείται στον χώρο της κεντροαριστεράς, του κέντρου και της κεντροδεξιάς. Επίσης, οι περισσότεροι εμφανίζονται να διατηρούν θετική στάση έναντι του φιλελευθερισμού, σε μεγαλύτερο βαθμό συγκριτικά με έννοιες όπως «νεοφιλελευθερισμός», «σοσιαλισμός» και «κομμουνισμός». Πιο αναλυτικά, το 56,2% στην ομάδα 17-24 και το 51,7% σε εκείνη από 25 έως 39 δηλώνουν ότι ο φιλελευθερισμός αντιπροσωπεύει κάτι «καλό». Παράλληλα, η πλειοψηφία εκφράζει αρνητική άποψη τόσο για τον όρο «Αριστερά» όσο και για τον όρο «Δεξιά».

Πίνακας 11: Που τοποθετείτε τον εαυτό σας στον άξονα Αριστερά-Δεξιά;

	17-24	25-39
Άκρα αριστερά	1,7%	1,2%
Αριστερά	11,6%	12%
Κεντροαριστερά	11,2%	16%
Κέντρο	17,3%	19,3%
Κεντροδεξιά	12,1%	11,1%
Δεξιά	6,7%	9,3%
Άκρα δεξιά	0,7%	0,9%
Δεν με εκφράζει ο άξονας	27,7%	20,5%
ΔΞ/ΔΑ	10,9	9,8%

Πηγή: Τι Πιστεύουν οι Έλληνες, διαNEOσις, 2022.

Πίνακας 12: Πολίτες που δήλωσαν ότι οι παρακάτω έννοιες αντιπροσωπεύουν για αυτούς κάτι «καλό»

	17-24	25-39	40-54	55-64	65+
Φιλελευθερισμός	56,2%	51,7%	56,5%	48,6%	47,1%
Νεοφιλελευθερισμός	30,5%	27,8%	28,2%	21,4%	18,3%
Σοσιαλισμός	39,5%	46,7%	52,2%	58,9%	62,7%
Κομμουνισμός	18%	16,6%	14,1%	14,7%	11,4%
Δεξιά	32,8%	29,8%	34,5%	28,9%	30,6%
Αριστερά	36%	35%	30,9%	29,9%	30,3%

Πηγή: Τι Πιστεύουν οι Έλληνες, διαNEOσις, 2022.

Ωστόσο, φαίνεται πως οι νέοι δεν συμμετέχουν ιδιαίτερα ενεργά στα κοινά. Βάσει της έρευνας της διαNEΟσις τον Φεβρουάριο του 2022, η εμπλοκή τους αφορά κυρίως στην προσέλευσή τους στην κάλπη των εκλογών. Ενδεικτικά, το 56,3% των νέων από 17 έως 24 και το 48,9% από 25 έως 39, δηλώνουν πως «απλώς ψηφίζουν στις εκλογές». Επιπλέον το 28,4% και το 34,1% αντίστοιχα «αισθάνονται κοντά σε κάποιο κόμμα χωρίς όμως να το υποστηρίζουν ενεργά». Ακόμη, το ενδιαφέρον τους για την πολιτική είναι χαμηλότερο συγκριτικά με εκείνο που παρατηρείται στις μεγαλύτερες ηλικίες. Στους πολίτες άνω των 40 όσοι ενδιαφέρονται πολύ/αρκετά για τα κοινά ξεπερνούν το 50%, ενώ στη νεότερη ηλικιακή ομάδα (17-24) το αντίστοιχο ποσοστό είναι μειωθητικό και στην αμέσως επόμενη (25-39) οι γνώμες είναι μοιρασμένες.

Πίνακας 13: Ποια από τις παρακάτω φράσεις αποδίδει καλύτερα τη σχέση σας με την πολιτική;

	17-24	25-39
Δεν ασχολούμαι καθόλου/δεν ψηφίζω	8,3%	5,2%
Απλά ψηφίζω στις εκλογές	56,3%	48,9%
Αισθάνομαι κοντά κάποιο κόμμα χωρίς όμως να το υποστηρίζω ενεργά	28,4%	34,1%
Υποστηρίζω ενεργά κάποιο κόμμα	4,9%	7,2%
Είμαι μέλος κάποιου κόμματος	0%	1,7%
ΔΞ/ΔΑ	2,1%	2,9%

Πηγή: Τι Πιστεύουν οι Έλληνες, διαNEΟσις, 2022.

Πίνακας 14: Πόσο σας ενδιαφέρει η πολιτική;

	17-24	25-39	40-54	55-64	65+
Πολύ	9%	11,2%	19,1%	23,1%	20,6%
Αρκετά	33,4%	38,9%	34%	36,9%	36,6%
Λίγο	39,5%	33,4%	25%	23%	24,3%
Καθόλου	18,1%	16,5%	21,1%	17%	18,5%
ΔΞ/ΔΑ	0%	0%	0,7%	0%	0%

Πηγή: Τι Πιστεύουν οι Έλληνες, διαNEΟσις, 2022.

Επίσης, και παρά την έμφαση σε έναν ιδεολογικό προσανατολισμό που εντοπίζεται στον ευρύτερο «μεσαίο» χώρο, στην πλειονότητά τους οι νεότεροι (όπως και οι μεγαλύτεροι), εμφανίζονται δύσπιστοι έναντι της πολιτικής κι επιρρεπείς σε αντιλήψεις που παραπέμπουν στη λογική του λαϊκισμού, κάτι που αποτελεί άλλωστε ένα διαχρονικό χαρακτηριστικό της πολιτικής κουλτούρας της χώρας. Από τη σκοπιά της θεωρίας, ο λαϊκισμός γίνεται αντιληπτός ως μια «αβαθής ιδεολογία (*thin-centered ideology*) που θεωρεί ότι η κοινωνία είναι χωρισμένη σε δύο ομοιογενή και ανταγωνιστικά

στρατόπεδα, 'τον αγνό λαό' από τη μία πλευρά και τη 'διεφθαρμένη ελίτ' από την άλλη, και υποστηρίζει ότι η πολιτική θα πρέπει να είναι έκφραση της βούλησης του λαού». ⁵ Υπό αυτή την έννοια, η διερεύνηση των συμπεριφορών που παραπέμπουν στον λαϊκισμό (populist attitudes) στο πλαίσιο των ερευνών κοινής γνώμης, λαμβάνει υπόψη τις απαντήσεις των πολιτών σε ερωτήματα σχετικά με τη στάση τους τόσο έναντι των πολιτικών όσο κι έναντι όσων πολιτικών και πολιτών ανήκουν σε αντίπαλους πολιτικούς χώρους. ⁶

Ενδεικτικά, βάσει της έρευνας της διαΝΕΟσις για τον Νοέμβριο 2021, το 80,1% των νέων 17-24 και το 82,3% από 25 έως 39 ετών, πιστεύουν πως «οι περισσότεροι πολιτικοί δεν ενδιαφέρονται για αυτά που σκέφτονται άνθρωποι όπως εγώ». Την ίδια άποψη, στο σύνολο της κοινής γνώμης, συμεριζεται και η συντριπτική πλειονότητα των πολιτών ανεξαρτήτως ηλικίας, μόρφωσης, επαγγέλματος, εισοδήματος, ιδεολογίας και κομματικής προτίμησης. Συναφώς, περισσότεροι από τους μισούς νέους, τόσο στην ομάδα 17-24 όσο και σε εκείνη 25-39, εκτιμούν ότι «οι απλοί άνθρωποι θα μπορούσαν να λύσουν τα προβλήματα της χώρας μας καλύτερα από τους πολιτικούς», άποψη που εμφανίζεται συνολικά πλειοψηφική ανεξαρτήτως ηλικίας και ιδεολογίας.

Πίνακας 15: Πολίτες που συμφωνούν με τις παρακάτω φράσεις
(Εντός παρένθεσης τα ποσοστά από το αντίστοιχο ερώτημα της έρευνας του Δεκεμβρίου 2019)

	17-24	25-39	40-54	55-64	65+
Οι περισσότεροι πολιτικοί ΔΕΝ ενδιαφέρονται για αυτά που σκέφτονται άνθρωποι όπως εγώ	80,1% (84,3%)	82,3% (83,1%)	81,1% (80,4%)	84,5% (77,1%)	72,2% (72,3%)
Οι απλοί άνθρωποι θα μπορούσαν να λύσουν τα προβλήματα της χώρας μας καλύτερα από τους πολιτικούς	55,4% (49,5%)	52,9% (58,5%)	50% (61,8%)	47,8% (59,1%)	35,7% (53,1%)

Πηγή: Διαχρονικές έρευνες διαΝΕΟσις.

Πρόκειται ίσως για μια ένδειξη της αποξένωσης και του ελλείμματος αντιπροσώπευσης που χαρακτηρίζει τη σχέση των νεότερων με το πολιτικό σύστημα. Αποτελεί πιθανότητα επακόλουθο των επιπτώσεων των διανομοκικών κρίσεων των τελευταίων 13 ετών, αν και η υποχώρηση της εμπιστοσύνης της κοινής γνώμης συνολικά στην πολιτική είχε αρχίσει να παρατηρείται σε σχετικές εμπειρικές έρευνες ήδη από τα μέσα του 2000. ⁷

⁵ Mudde, C. & Kaltwasser, C. 2017. *Λαϊκισμός: Μια Συνοπτική Εισαγωγή*. Εκδόσεις Επίκεντρο.

⁶ Hawkins, K., Carlin, R., Littvay, L. & Kaltwasser, C. (eds). 2018. *The Ideational Approach to Populism: Concept, Theory, and Analysis*, Routledge.

⁷ Teperoglou, E. & Tsatsanis, E. 2014. "Dealignment, De-legitimation and the Implosion of the Two-Party System in Greece: The Earthquake Election of 6 May 2012", *Journal of Elections, Public Opinion & Parties*, 24:2, 222-242.

3. Κρίσεις: Πανδημία - Μεταναστευτικό - Ρωσία

3α. Μεταναστευτικό

Αν και σε ιδεολογικά και οικονομικά ζητήματα εμφανίζονται -σε επίπεδο γενικού προσανατολισμού τουλάχιστον- πολιτικά μετριοπαθείς και οικονομικά φιλελεύθεροι, σε κοινωνικά θέματα όπως το μεταναστευτικό, οι νέοι δείχνουν μάλλον μοιρασμένοι ανάμεσα σε φιλελεύθερες και πιο συντηρητικές κατευθύνσεις. Βάσει της έρευνας της διαNEOσις για τον Μάρτιο του 2022, από τη μία πλευρά το 55,5% των πολιτών από 17 έως 24 θεωρεί ότι η λέξη «μετανάστες» αντιπροσωπεύει κάτι «καλό», έναντι του 31,6% που κρίνει ότι εκφράζει κάτι «κακό». Από την άλλη πλευρά στους νέους μεταξύ 25 και 39, η πλειονότητα (42,7%) εκλαμβάνει την έννοια «μετανάστες» αρνητικά, έναντι του 40,1% που την κρίνει θετικά. Συντάσσεται έτσι με την άποψη που υποστηρίζουν οι περισσότεροι πολίτες μεγαλύτερης ηλικίας.

Πίνακας 16: Θα ήθελα να μου πείτε εάν για εσάς προσωπικά οι μετανάστες αντιπροσωπεύουν κάτι «καλό» ή κάτι «κακό»

	17-24	25-39	40-54	55-64	65+
Καλό	55,5%	40,1%	31%	38,5%	36,4%
Κακό	31,6%	42,7%	47,2%	40,4%	44,2%
ΔΞ/ΔΑ	12,9%	17,2%	21,8%	21,1%	19,4%

Πηγή: Τι Πιστεύουν οι Έλληνες, διαNEOσις, 2022.

Η όποια απόσταση πάντως χωρίζει τις αντιλήψεις νεότερων και μεγαλύτερων αναφορικά με τους μετανάστες, μηδενίζεται όταν το ζήτημα εξετάζεται πιο συγκεκριμένα. Η μεγάλη πλειονότητα των νέων (μεσοσταθμικά περίπου 60%) εκτιμά, στην έρευνα της διαNEOσις τον Φεβρουάριο 2022, ότι η στάση της Ελλάδας έναντι των μεταναστευτικών ροών θα πρέπει να είναι «πιο αυστηρή» και το 20% περίπου εκτιμά ότι πρέπει να μείνει ως έχει σήμερα.

Πίνακας 17: Πιστεύετε ότι η στάση της Ελλάδας στην αντιμετώπιση των μεταναστευτικών ροών θα πρέπει να είναι...

	17-24	25-39	40-54	55-64	65+
Αυτή που είναι σήμερα	23,4%	14,6%	15,3%	21%	24,4%
Πιο αυστηρή	52,4%	67,1%	69%	62,6%	60,9%
Λιγότερο αυστηρή	16,4%	12,5%	11%	10,4%	10,1%
ΔΞ/ΔΑ	7,8%	5,8%	4,7%	6,1%	4,6%

Πηγή: Τι Πιστεύουν οι Έλληνες, διαNEΟοις, 2022.

Στο ίδιο πλαίσιο πάντως, παρατηρούνται διαφοροποιήσεις ανάλογα με το καθεστώς νομιμότητας της παρουσίας των μεταναστών στη χώρα. Από τη μία πλευρά, η πλειονότητα των νέων (περίπου 60%) τάσσεται υπέρ της άμεσης χορήγησης ελληνικής υπηκοότητας στα «παιδιά νόμιμων μεταναστών που γεννιούνται στην Ελλάδα». Από την άλλη πλευρά, όταν τίθεται το ερώτημα «τι πιστεύετε πως πρέπει να γίνει με τους παράνομους μετανάστες στη χώρα μας», οι περισσότεροι προκρίνουν την απομάκρυνση τους από την Ελλάδα. Αθροιστικά, οι 6 στους 10 περίπου επιθυμούν είτε την «προώθηση στη χώρα επιλογής τους», είτε την παραμονή τους «προσωρινά σε κέντρα κράτησης ώστε να προωθηθούν έπειτα στη χώρα τους», είτε την «άμεση απέλασή τους». Αντίθετα, η μειοψηφία επιθυμεί την παραμονή τους στην Ελλάδα είτε με σταδιακή είτε με άμεση και πλήρη ενσωμάτωσή τους.

Πίνακας 18: Τι από τα παρακάτω πιστεύετε πως πρέπει να γίνει με τους μετανάστες που μπαίνουν παράνομα στη χώρα μας; (Μία απάντηση)

	17-24	25-39	40-54	55-64	65+
Να ενσωματωθούν πλήρως στην ελληνική κοινωνία	14,4%	9,1%	4,5%	1,4%	3,1%
Να ενσωματωθούν σταδιακά υπό προϋποθέσεις	22,2%	23,2%	16,3%	14,3%	17,5%
Να παραμείνουν προσωρινά σε κέντρα κράτησης ώστε να προωθηθούν έπειτα στη χώρα τους	23,7%	18,9%	19,4%	16,1%	15,5%
Άμεση απέλαση	11,6%	21,6%	27,7%	35,1%	34,7%
Προώθηση στη χώρα επιλογής τους	23,6%	25,3%	29,6%	31,1%	25,5%
ΔΞ/ΔΑ	4,5%	1,8%	2,5%	2%	3,7%

Πηγή: Τι Πιστεύουν οι Έλληνες, διαNEΟοις, 2022.

Από θεωρητική σκοπιά, οι παράγοντες που συμβάλλουν στη διαμόρφωση των αντιλήψεων της κοινής γνώμης έναντι του μεταναστευτικού ζητήμα-

τος είναι συνηθώς τόσο οικονομικοί⁸ όσο και μη οικονομικοί.⁹ Οι πρώτοι σχετίζονται με τον φόβο των γηγενών πως η εισροή μεταναστών και κατά συνέπεια φθηνού εργατικού δυναμικού θα συμπιέσει τους μισθούς προς τα κάτω και θα μειώσει τις διαθέσιμες κοινωνικές δαπάνες. Οι μη οικονομικοί παράγοντες από την άλλη αφορούν σε ζητήματα εθνικής ταυτότητας και τους διαχωρισμούς που αυτά παράγουν. Συνεπώς, αρνητικές στάσεις έναντι των μεταναστών παρατηρούνται πιο έντονα σε πολίτες χαμηλής ειδίκευσης, χαμηλού εισοδήματος και χαμηλής μόρφωσης οι οποίοι αισθάνονται ότι απειλούνται από τις οικονομικές και κοινωνικές συνέπειες της αύξησης των μεταναστευτικών ροών.

Ωστόσο με βάση τα στοιχεία που προκύπτουν από την έρευνα της διαNEOσις για το 2022, φαίνεται για παράδειγμα ότι η προτίμηση σε μια πολιτική «πιο αυστηρής» αντιμετώπισης των μεταναστευτικών ροών είναι κυρίαρχη σε ευρύτατα τμήματα της κοινής γνώμης. Συχνά, ανεξαρτήτως μόρφωσης, εισοδήματος, ιδεολογίας και κομματικής προτίμησης –με εξαίρεση όσους πολίτες αυτό-τοποθετούνται ιδεολογικά στην Αριστερά/Άκρα αριστερά. Συνεπώς, είναι πιθανό να υποστηριχθεί η άποψη ότι ο συνδυασμός της οικονομικής με τη μεταναστευτική/προσφυγική κρίση ιδίως μετά το 2015 επηρέασε τις σχετικές αντιλήψεις των νεότερων και όχι μόνο. Πολύ περισσότερο δε όταν το κλίμα επιβάρυναν τόσο η κρίση στον Έβρο και το Αιγαίο (στη μεταναστευτική της διάσταση) όσο και η νέα οικονομική κρίση που ακολούθησε την πανδημία κι εσχάτως τον πόλεμο. Σε διαφορετική διατύπωση, η οικονομική δυσπραγία και η υψηλή ανεργία μαζί με την απότομη αύξηση του μεταναστευτικού/προσφυγικού κύματος και την παρατηρούμενη –σε προηγμένες χώρες της Δύσης– δυσκολία κοινωνικής ενσωμάτωσής του, διόγκωσαν την ανασφάλεια και την αβεβαιότητα σε οικονομικό, κοινωνικό και πολιτισμικό επίπεδο διευκολύνοντας την ανάδυση λιγότερο ανεκτικών αντιλήψεων.

Επίσης, στην περίπτωση της Ελλάδας (όπως και γενικότερα χωρών όπως η Ελλάδα), τέτοιου τύπου απόψεις διευκολύνονται από το χαμηλό κοινωνικό κεφάλαιο, δηλαδή τη χαμηλή εμπιστοσύνη που χαρακτηρίζει παραδοσιακά τις διαπροσωπικές σχέσεις πέραν του στενού πυρήνα της οικογένειας.¹⁰ Είναι ενδεικτικό, σύμφωνα με την έρευνα της διαNEOσις για το 2022, ότι μόλις το 10,1% των πολιτών (μεταξύ αυτών και των νεότερων) πιστεύει ότι «οι περισσότεροι άνθρωποι είναι άξιοι εμπιστοσύνης», έναντι του 88,4% που

⁸ Facchini, G., & Mayda, A. M. 2009. Does the welfare state affect individual attitudes toward immigrants? Evidence across countries. *The review of economics and statistics*, 91(2), 295–314, Mayda, A. M. 2006. Who is against immigration? A cross-country investigation of individual attitudes toward immigrants. *The Review of Economics and Statistics*, 88(3), 510–530, Scheve, K. F., & Slaughter, M. J. 2001. Labor market competition and individual preferences over immigration policy. *Review of Economics and Statistics*, 83(1), 133–145.

⁹ Βλ. ενδεικτικά: Brown, R. 2011. *Prejudice: Its social psychology*. United States: Wiley.

¹⁰ Βλ. Ενδεικτικά: Fukuyama, F. 1995. Trust: The social virtues and the creation of prosperity (Vol. 99). New York: Free press, Putnam, R. 1995. "Bowling alone: America's declining social capital". *Journal of Democracy*, vol. 6, 1, 64-78, Putnam, R. 1993. *Making democracy work. Civic traditions in modern Italy*. Princeton: Princeton University Press.

έχει αντίθετη άποψη. Συναφώς η κοινωνική καχυποψία με τη σειρά της λαμβάνει ευρύτερες διαστάσεις και μεταφράζεται σε χαμηλή εμπιστοσύνη τόσο έναντι του κράτους και των θεσμών όσο και έναντι πολιτών διαφορετικής εθνικής ταυτότητας.

3β. Πανδημία

Αναφορικά με τις αντιλήψεις των νέων για την πανδημία του κορωνοϊού, η εικόνα που διαμορφώνεται είναι μάλλον αντιφατική. Από τη μία πλευρά, οι περισσότεροι εμφανίζονται ιδιαίτερα ανήσυχοι. Το 69,3% των πολιτών 17-24 και το 64,8% από 25 έως 39, εκτιμούν ότι πρόκειται για μια «σοβαρή απειλή» και όχι μια «απλή ασθένεια» (διαΝΕΟσις, Νοέμβριος 2021). Παράλληλα, όπως στην έρευνα του Νοεμβρίου 2021, έτσι και σε αυτήν του Φεβρουαρίου 2022, η συντριπτική πλειοψηφία των νεότερων φαίνεται να έχει εμπιστοσύνη στους επιστήμονες. Είναι ενδεικτικό ότι το 62,5% όσων είναι από 17 έως 24 και το 58,2% όσων είναι από 25 έως 39 υποστηρίζουν πως «όταν συγκρούονται η επιστήμη και η θρησκεία, δίκιο έχει η επιστήμη».

Πίνακας 19: Όταν η επιστήμη και η θρησκεία συγκρούονται ποιος από τους δύο πιστεύετε ότι έχει δίκιο;
(Εντός παρένθεσης τα ποσοστά από την έρευνα του Νοεμβρίου 2021)

	17-24	25-39
Η επιστήμη	62,5% (70,7%)	58,2% (69,3%)
Η θρησκεία	11,8% (8%)	9,8% (8,2%)
Και οι δύο εξίσου (αυθ.)	15,6% (14,5%)	17,4% (11,7%)
Κανένας από τους δύο (αυθ.)	3,2% (6%)	8,5% (7,3%)
ΔΞ/ΔΑ (αυθ.)	6,9% (0,8%)	6,1% (3,5%)

Πηγή: Διαχρονικές έρευνες διαΝΕΟσις.

Ωστόσο, αν και οι περισσότεροι (70% περίπου) δηλώνουν ότι έχουν εμβολιαστεί έστω με μία δόση, εμφανίζονται ταυτόχρονα έντονα επιφυλακτικοί έναντι του εμβολιασμού (Φεβρουάριος 2022). Στην πρώτη ομάδα (17-24) οι γνώμες είναι μοιρασμένες. Αθροιστικά το 48,4% εκφράζει επιφυλάξεις ή υιοθετεί εντελώς αρνητική στάση έναντι των εμβολίων, ενώ το 48,3% τηρεί θετική στάση. Στην ομάδα από 25 έως 39, η δυσπιστία είναι μεγαλύτερη καθώς το 56,7% διατηρεί επιφυλάξεις ή επιδεικνύει αρνητισμό, έναντι του 39,3% που εκφράζεται θετικά. Αντίστροφη είναι η εικόνα στις μεγαλύτερες ηλικίες καθώς η μεγάλη πλειονότητα αντιμετωπίζει θετικά τον εμβολιασμό.

Πίνακας 20: Η στάση σας απέναντι στο εμβόλιο για τον κορωνοϊό είναι...

	17-24	25-39	40-54	55-64	65+
Θετική	48,3%	39,3%	55,1%	68,1%	82,4%
Θετική με επιφυλάξεις	35,3%	36%	29,4%	18,7%	10,5%
Αρνητική	13,1%	20,7%	13,4%	12,6%	7,2%
ΔΞ/ΔΑ	3,3%	4%	2,1%	0,5%	0%

Πηγή: Τι Πιστεύουν οι Έλληνες, διαNEΟσις, 2022.

Η καχυποψία των νεότερων ενδεχομένως τροφοδοτείται και από την αρνητική αξιολόγηση της διαχείρισης της πανδημίας. Είναι ενδεικτικό, βάσει έρευνας της διαNEΟσις τον Νοέμβριο 2021, ότι το 70,2% των νέων 17-24 και το 60,3% των νέων από 25 έως 39, την κρίνουν ως «λανθασμένη». Φαίνεται πως οι αρνητικές επιπτώσεις από την Covid-19 προστέθηκαν στις «πληγές» που άφησε πίσω της η οικονομική κρίση με συνέπεια να φθαρεί περαιτέρω η εμπιστοσύνη των νεότερων τόσο στο πολιτικό σύστημα όσο και τους θεσμικούς φορείς γενικά -μεταξύ αυτών και των επιστημονικών.

3γ. Πόλεμος στην Ουκρανία

Όσον αφορά τις επιπτώσεις του πολέμου στην Ουκρανία, η μεγάλη πλειονότητα, όπως ήταν αναμενόμενο, εκφράζει έντονη ανησυχία. Στο συμπληρωματικό κύμα της έρευνας της διαNEΟσις που διεξήχθη μετά την εισβολή (Μάρτιος 2022), το 49,3% των πολιτών από 17 έως 24 και το 54% από 25 έως 39 θεωρούν τους πολέμους και τις συγκρούσεις ως τη «μεγαλύτερη απειλή για τις μελλοντικές γενιές στον πλανήτη», ενώ ακολουθεί με υψηλά ποσοστά το ζήτημα των οικονομικών ανισοτήτων και δυσκολιών. Παράλληλα η βασική ευθύνη για το ξέσπασμα του πολέμου δείχνει να βαραίνει τον Βλαντιμίρ Πούτιν. Ενδεικτικά οι θετικές γνώμες για το πρόσωπό του υποχώρησαν δραστικά μετά τον πόλεμο. Στους νέους από 17 έως 24 σημείωσαν πτώση περίπου 11 μονάδων –από 26,1% τον Δεκέμβριο 2019 στο 15,4% σήμερα. Αντίστοιχα στην κατηγορία 25-39 ετών, καταγράφεται πτώση 16 μονάδων από το 34,5% στο 18,5%.

Πίνακας 21: Ποιες από τις παρακάτω είναι οι μεγαλύτερες απειλές για τις μελλοντικές γενιές στον πλανήτη μας; (Συνολικές απειλές)

	17-24	25-39	40-54	55-64	65+
Οικονομικές ανισότητες & δυσκολίες	48,9%	45,9%	47,6%	44,6%	38,8%
Πόλεμοι & συγκρούσεις	49,3%	54%	52,3%	52,4%	63%
Τρομοκρατία	11,8%	9,9%	7,7%	7,4%	6,9%
Μετανάστευση	3,7%	10,7%	11,2%	7,9%	6,7%
Κλιματική αλλαγή - μόλυνση περιβάλλοντος	51,3%	42,1%	33,9%	39,2%	39,3%
Εξάντληση φυσικών πόρων	21%	16,1%	11,3%	13,5%	7,7%
Ασθένειες - πανδημίες	8,3%	17,8%	23,4%	16,3%	18,7%
Τεχνολογικές εξελίξεις	2,7%	1,8%	3,5%	1,8%	0,9%
ΔΞ/ΔΑ	1%	0%	0,9%	1,1%	0%

Πηγή: Τι Πιστεύουν οι Έλληνες, διαΝΕΟσις, 2022.

Πίνακας 22: Όσοι έχουν θετική γνώμη για τον πρόεδρο της Ρωσίας Βλαντιμίρ Πούτιν, τον πρόεδρο της Ουκρανίας Βολοντίμιρ Ζελένσκι και τον πρόεδρο των ΗΠΑ Τζο Μπάιντεν

	17-24	25-39	40-54	55-64	65+
Βλαντιμίρ Πούτιν (Δεκέμβριος 2019)	26,1%	34,5%	41,5%	45%	51,7%
Βλαντιμίρ Πούτιν (Μάρτιος 2022)	15,4%	18,5%	25,7%	18%	12%
Βολοντίμιρ Ζελένσκι (Μάρτιος 2022)	34,9%	31,2%	27%	30,8%	50,3%
Τζο Μπάιντεν (Μάρτιος 2022)	19,3%	21,6%	21,7%	31%	44,6%

Πηγή: Τι Πιστεύουν οι Έλληνες, διαΝΕΟσις, 2022.

Πρόκειται για μια σημαντική μεταβολή στη στάση των νέων και γενικότερα της κοινής γνώμης, ιδιαίτερα αν ληφθεί υπόψη η συμπάθεια που διαχρονικά εκφράζουν προς τη Ρωσία σημαντικά τμήματα του πληθυσμού, είτε λόγω ορθόδοξης παράδοσης είτε λόγω κομμουνιστικού παρελθόντος. Προφανώς το σοκ της εισβολής και ο κίνδυνος ενός Γ' Παγκόσμιου Πολέμου με χρήση πυρηνικών όπλων σε συνδυασμό με τις οικονομικές επιπτώσεις και το κλίμα αβεβαιότητας από έναν νέο Ψυχρό Πόλεμο έχουν παίξει ρόλο. Ακόμη είναι υπαρκτή η ανησυχία για μιμητισμό της αναθεωρητικής πολιτικής Πούτιν από ηγέτες άλλων κρατών σε άλλα σημεία του πλανήτη όπως στο Αιγαίο και την Ανατολική Μεσόγειο.

Ωστόσο, δεν είναι σαφές εάν η εικόνα αυτή αντανακλά μόνο τη συγκυρία ή αποτελεί ένδειξη ευρύτερων διεργασιών στις αντιλήψεις νεότερων και μεγαλύτερων για τη σχέση της Ελλάδας με τη Δύση. Για παράδειγμα, οι θετικές γνώμες για τον πρόεδρο της Ουκρανίας, αν και σαφώς περισσότερες από εκείνες που συγκεντρώνει ο Πούτιν, παραμένουν λιγότερες από τις αρνητικές με εξαίρεση τους πολίτες άνω των 65 ετών. Επίσης οι θετικές γνώμες για τον πρόεδρο των ΗΠΑ είναι περίπου στα ίδια επίπεδα με εκείνες για τον πρόεδρο της Ρωσίας. Στους πολίτες από 17 έως 24 φτάνουν το 19,3% και σε εκείνους από 25 έως 39 το 21,6%. Συναφώς στο σύνολο της κοινής γνώμης οι θετικές

γνώμες για Μπάιντεν και Ζελένσκι φαίνεται να έχουν ιδεολογικό πρόσημο. Για τον Αμερικανό πρόεδρο είναι πλειοψηφικές μόνο σε όσους αυτό-προσδιορίζονται ως κεντροδεξιοί και για τον Ουκρανό πρόεδρο σε εκείνους που αυτό-τοποθετούνται στο κέντρο, την κεντροδεξιά και τη δεξιά.

Ανεξάρτητα πάντως από τις αξιολογήσεις των ηγετών, ολοένα και περισσότεροι επιζητούν έναν πιο ενεργό ρόλο από πλευράς ΕΕ σε ζητήματα άμυνας και εξωτερικής πολιτικής. Πιο συγκεκριμένα, το 75,3% των νέων από 17 έως 24 και το 72,6% από 25 έως 39 υποστηρίζουν τη διαμόρφωση μιας κοινής ευρωπαϊκής αμυντικής πολιτικής. Ακόμη περίπου 7 στους 10 θεωρούν αναγκαία μια κοινή εξωτερική πολιτική. Σε κάθε περίπτωση οι νεότεροι (όπως και συνολικά οι πολίτες ανεξαρτήτως ηλικίας) στρέφονται περισσότερο προς την ΕΕ παρά τις ΗΠΑ για τη στήριξη της χώρας. Ενδεικτικά, η μεγάλη πλειονότητα (άνω του 60%) θεωρεί ότι ο καλύτερος σύμμαχος της Ελλάδας είναι η Γαλλία και δευτερευόντως οι Ηνωμένες Πολιτείες.

Πίνακας 23: Όσοι θα ήθελαν να έχει η ΕΕ πιο ενεργό ρόλο ώστε να υπάρξει κοινή ευρωπαϊκή πολιτική σε θέματα άμυνας

	17-24	25-39	40-54	55-64	65+
Φεβρουάριος 2022	71,9%	68%	73,3%	75,4%	84%
Μάρτιος 2022	75,3%	72,6%	74%	78,3%	86,7%

Πηγή: Τι Πιστεύουν οι Έλληνες, διαΝΕΟσις, 2022.

Πίνακας 24: Όσοι θα ήθελαν να έχει η ΕΕ πιο ενεργό ρόλο ώστε να υπάρξει κοινή ευρωπαϊκή πολιτική σε θέματα εξωτερικής πολιτικής

	17-24	25-39	40-54	55-64	65+
Φεβρουάριος 2022	58,3%	60%	64,4%	68,5%	73,3%
Μάρτιος 2022	70,7%	69,6%	71,1%	70%	78,3%

Πηγή: Τι Πιστεύουν οι Έλληνες, διαΝΕΟσις, 2022.

Πίνακας 25: Ποιες από τις παρακάτω χώρες είναι οι καλύτεροι σύμμαχοι της Ελλάδας στα εξωτερικά της θέματα σήμερα; (Εως 2 επιλογές)

	17-24	25-39	40-54	55-64	65+
Γαλλία	61,6%	64,5%	70,9%	74,8%	86,1%
ΗΠΑ	33,1%	30,7%	14,4%	11,4%	19,8%
Γερμανία	18%	11,7%	3,1%	3,6%	4,2%
Ρωσία	11,9%	13,4%	8,2%	4,1%	1,3%
Ηνωμένο Βασίλειο	14,6%	7,5%	3,7%	3,3%	3,7%
Κίνα	4,6%	6,1%	4,1%	1,1%	2,8%
Ισραήλ	18,6%	22,7%	24,7%	13,3%	15%
ΔΞ/ΔΑ	7,3%	11,9%	17,1%	19,4%	10,2%

Πηγή: Τι Πιστεύουν οι Έλληνες, διαΝΕΟσις, 2022.

Συμπεράσματα

Η εικόνα που αναδύεται σχετικά με τις αντιλήψεις των νέων από τις έρευνες της διαNEOσις είναι σύνθετη κι εν μέρει αντιφατική. Από τη μία πλευρά, σε επίπεδο γενικού προσανατολισμού, οι νεότεροι εμφανίζονται στην πλειονότητά τους ευρωπαϊστές και οικονομικά περισσότερο φιλελεύθεροι από τους μεγαλύτερους επιζητώντας, κάπως σχηματικά, «λιγότερο κράτος και περισσότερη αγορά». Επίσης αξιολογούν ως κορυφαίο ζήτημα την κατάσταση της οικονομίας και σε διεθνές επίπεδο τις πολεμικές συγκρούσεις. Ακόμη εμφανίζονται πολιτικά μετριοπαθείς, αυτο-τοποθετούνται ιδεολογικά στον ευρύτερο χώρο του κέντρου και διατηρούν πιο θετική στάση έναντι του φιλελευθερισμού συγκριτικά με άλλα ιδεολογικά ρεύματα. Παράλληλα, το νεότερο ηλικιακό γκρουπ πολιτών επιδεικνύει, επί της αρχής, πιο θετική στάση έναντι των μεταναστών συγκριτικά με τους μεγαλύτερους σε ηλικία. Αναφορικά με τις γεωπολιτικές εξελίξεις ανησυχούν έντονα για τις επιπτώσεις του πολέμου, αξιολογούν αρνητικά την πολιτική ηγεσία της Ρωσίας υποστηρίζοντας την επιτάχυνση της ευρωπαϊκής ενοποίησης, μεταξύ άλλων, σε θέματα άμυνας κι εξωτερικής πολιτικής.

Από την άλλη πλευρά, οι περισσότεροι διατηρούν προβληματισμούς ευρωσκεπτικιστικής κατεύθυνσης με άξονα τα μνημόνια. Επίσης, αν και φιλελεύθεροι σε οικονομικά ζητήματα, επιζητούν εργασιακή ασφάλεια σε ατομικό επίπεδο επιδιώκοντας κυρίως θέσεις μισθωτής απασχόλησης με επίκεντρο το Δημόσιο. Παράλληλα, όπως και οι περισσότεροι πολίτες ανεξαρτήτως ηλικίας, οι νεότεροι τάσσονται υπέρ της υιοθέτησης αυστηρότερων πολιτικών για την αντιμετώπιση της μετανάστευσης, ενώ αναφορικά με την πανδημία εκφράζουν δυσπιστία έναντι της επιστήμης, των εμβολίων και των αρμόδιων θεσμών. Ταυτόχρονα είναι αποστασιοποιημένοι από τα κοινά επιδεικνύοντας χαμηλότερο ενδιαφέρον από τους μεγαλύτερους, δυσπιστούν έναντι της πολιτικής αποφεύγοντας μια πιο ενεργό συμμετοχή κι εκφράζουν αντιλήψεις που παραπέμπουν στη λογική του λαϊκισμού. Παράλληλα, η αρνητική κρίση τους για την πολιτική ηγεσία της Ρωσίας δεν έχει μεταβάλει την αξιολόγησή τους για την πολιτική ηγεσία των ΗΠΑ.

Συνολικά φαίνεται πως οι συνέπειες των αλληπάλληλων κρίσεων των τελευταίων 13 ετών έχουν επηρεάσει αρνητικά τις οικονομικές προσδοκίες

των νεότερων εντείνοντας έτσι το έλλειμμα πολιτικής αντιπροσώπευσης. Υπό αυτή την έννοια, η επιτάχυνση της οικονομικής ανάκαμψης αποτελεί καθοριστική προϋπόθεση για την ανασύσταση μιας σχέσης εμπιστοσύνης με το πολιτικό σύστημα.

Βιβλιογραφικές πηγές

- Brown, R. 2011. *Prejudice: Its social psychology*. United States: Wiley.
- Ελληνική Στατιστική Αρχή. 2021. Ελλάς με Αριθμούς: Οκτώβριος-Δεκέμβριος.
- Facchini, G., & Mayda, A. M. 2009. Does the welfare state affect individual attitudes toward immigrants? Evidence across countries. *The review of economics and statistics*, 91(2), 295–314.
- Fukuyama, F. 1995. *Trust: The social virtues and the creation of prosperity* (Vol. 99). New York: Free Press.
- Gabel, M. 1998. *Interests and integration: market liberalization, public opinion, and European Union*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Hawkins, K., Carlin, R., Littvay, L. & Kaltwasser, C. (eds). 2018. *The Ideational Approach to Populism: Concept, Theory, and Analysis*. Routledge.
- Hooghe, L., and G. Marks. 2005. "Calculation, Community and cues: public opinion on European integration". *European Union Politics*, 6, no. 4: 419–43.
- Καζάκος, Π. 2003. «Ο φιλελευθερισμός στις ιδεολογικές αναζητήσεις της σημερινής Ελλάδας», στου ίδιου *Πολιτική και Ιδεολογία απέναντι σε παλαιά και νέα προβλήματα*, σελ. 11-42. Αθήνα: Ι. Σιδέρης.
- Mayda, A. M. 2006. Who is against immigration? A cross-country investigation of individual attitudes toward immigrants. *The Review of Economics and Statistics*, 88(3), 510–530.
- McLaren, L.M. 2006. *Identity, interests and attitudes to European integration*. Basingstoke: Palgrave.
- Metron Analysis. 2015. Πανελλαδική Έρευνα την ημέρα του Δημοψηφίσματος: Κοινωνικο-δημογραφική ανάλυση, 05 Ιουλίου 2015.

Mudde, C. & Kaltwasser, C. 2017. Λαϊκισμός: Μια Συνοπτική Εισαγωγή. Εκδόσεις Επίκεντρο.

Putnam, R. 1995. "Bowling alone: America's declining social capital". *Journal of Democracy*, vol. 6, 1, 64-78.

Putnam, R. 1993. *Making democracy work. Civic traditions in modern Italy*. Princeton: Princeton University Press.

Scheve, K. F., & Slaughter, M. J. 2001. "Labor market competition and individual preferences over immigration policy". *Review of Economics and Statistics*, 83(1), 133–145.

Teperoglou, E. & Tsatsanis, E. 2014. "Dealignment, De-legitimation and the Implosion of the Two-Party System in Greece: The Earthquake Election of 6 May 2012". *Journal of Elections, Public Opinion & Parties*, 24:2, 222-242.

Χατζηβασιλείου, Ε. 2010. *Ελληνικός φιλελευθερισμός. Το ριζοσπαστικό ρεύμα, 1932-1979*. Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη.

diaNEOsis

diaNEOsis

dianeosis_org

diaNEOsis

diaNEOsis

διαNEOsis

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΡΕΥΝΑΣ & ΑΝΑΛΥΣΗΣ